

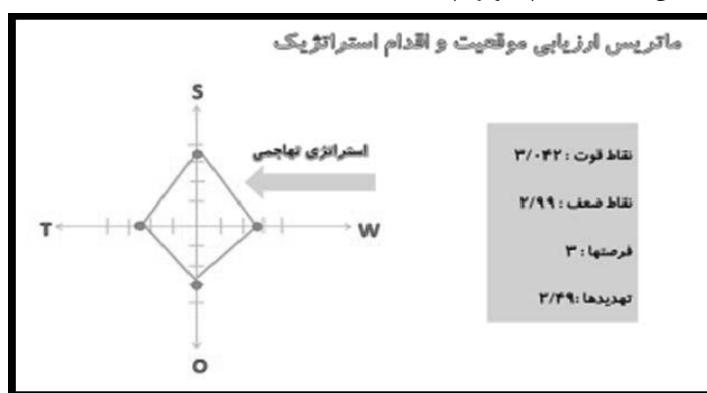

تصویر ۶- پیشنهاد نیمکت‌های مناسب (میدان عالی قاپو)

راهبردهای مختلف برای میدان عالی قاپو تعیین گردید. حال به مرحله آخر می‌رسیم؛ یعنی تعیین کنیم درمجموع چه نوع راهبردی برای برگرداندن فضاهای شهری دیروز مناسب بوده و سمت‌وسوی راهبردهای ما به کدام سو است. در یک محور این مرحله را انجام می‌دهیم. درمجموع چهار نوع راهبرد تعیین می‌شود:

راهبردهای تهاجمی، راهبردهای تدافعی، راهبردهای رقبتی و راهبردهای محافظه‌کارانه.

برای تعیین وضعیت کلی راهبردهای میدان عالی قاپو، از ضریب نهایی هر بخش (SWOT) استفاده می‌کنیم. هر بخش ضریبی دارد که از مجموع ضرایب نهایی هر عامل به‌دست آمده است و در بالا ذکر شده بود. این محور شیوه دستگاه مختصات می‌باشد. ضریب هر بخش در محور مربوطه پیدا می‌کنیم و به هم دیگر وصل می‌کنیم. شکلی ترسیم می‌شود که به هر طرف که کشیده‌تر و متمایل‌تر بود، نشان‌دهنده وضعیت راهبردهای آن منطقه است (تصویر ۷).

تصویر ۷- ماتریس ارزیابی نهایی

بر طبق نتیجه به‌دست آمده، راهبردهای میدان عالی قاپو اردبیل به راهبردهای تهاجمی نزدیک است و مسئولین باید سعی کنند از نقاط قوت و فرصت نهایت استفاده را ببرد و نقاط ضعف را پوشانند و به سمت این راهبردها گام بردارند.

نتیجه‌گیری

اصلی‌ترین هدف تجدید حیات فضاهای شهری، دمیدن روح زندگی و حیات مجدد به فضاهای شهری فرسوده و ارتقای کیفیت زندگی در آن‌هاست. در این پژوهش تلاش شد با ارائه مدل مفهومی باز زنده‌سازی و توجه به ابعاد مختلف آن، به شناخت جامعی از عوامل تأثیرگذار درونی و عوامل مؤثر بیرونی با استفاده از تکنیک سوات پرداخته شود.

یک میدان شهری، یک فضای موقتی و در عین حال یک المان کالبدی و فضایی اجتماعی است. بهتر است میادین شهری متناسب با فرهنگ جامعه و همسان با هویت شهر و شهروندانش طراحی و ساخته شوند. یک شهر خوب باید از ساختارهای خوبی نیز برخوردار باشد. از این رو در احداث میادین شهری باید از عمارتی و طراحی شهری به نحوی بهره گرفت که هویت خاص آن شهر را به نمایش بگذارد تا هم نشانگر ساختار مطلوب و باکیفیت برای شهر و هم نمایشگر اصالت فرهنگی و ارزشی آن شهر باشد.

هر شهر، هرچند کوچک باشد میتواند از داشتن میدانی زیبا و اصیل بر خود بیالد، مشروط بر آنکه همه بهناهای مهم در آنجا گرد هم آمده باشند، بسان نمایشگاهی که هر مورد، مورده دیگر را ارزش می‌دهد. چگونگی طراحی فضاهای سبز، آسمان‌ها، تندیس‌ها و مجسمه‌ها مورداستفاده در میادین شهری در ایجاد تعادل محیطی، آرامش روانی شهروندان و زیبایی شهرها نقش مهمی را بازی می‌کند. میادین مهم‌ترین عنصر ساخت فضایی شهر است که همواره با تاریخ یک ملت در ادوار مختلف به وجود می‌آید، شکل می‌گیرد. این عنصر که فعالیت‌های مختلف فرهنگی، اقتصادی، اجتماعی و... همواره در آن جریان داشته، همیشه با قلب تاریخ شهر تپیده و سرگذشت شهرها را رقم می‌زده است؛ بنابراین نباید گمان کرد که میادین شهری عنصری است قدیمی و شهر امروز بدان نیاز ندارد هنوز پدیده‌های نوین ارتباطی چون ماهواره، اینترنت و سایر موارد دیگر هنوز که هنوز نتوانسته است جای میدان را بگیرد. بلکه میادین شهر، تبلور زندگی جمعی شهروندان یک شهر است. به نظر کامیلوسیته ساخت و طراحی فضاهای شهری از جمله میادین شهری، اساس ساخت شهرها می‌باشد؛ زیرا در یک فضای عمومی زندگی اجتماعی جریان دارد؛ بنابراین باید محیطی ایجاد کرد که از نظر جسمی و روانی برای نیازهای شهروندان کارایی داشته باشد و معتقد است شهر باید حداقل چند میدان اصلی داشته باشد که برای ساکنین آن لذت‌بخش و افتخارآفرین باشد و روح بشريت را زنده کند و احساسات پاک و بزرگ را در جوانان پرورش دهد.

درنهایت میدان عالی قاپو که از گذشته موردتوجه عموم مردم بوده و مراسم‌های زیادی را در خود دیده است، امروز به باد فراموشی سپرده شده و کمتر کسی به جز افراد سالمند به این میدان مراجعه می‌کنند. این میدان نیاز دارد تا روح تازه به آن دمیده شود تا بتواند همچون گذشته کارایی داشته باشد. وضعیت بهداشت، کاربری‌ها، جداره‌های میدان، کفسازی و مکان‌های نشیمن و استراحت امروز به کل در شرایط بد و نابودی قرار دارد نیاز است تا با ایده‌های نو و متناسب میدان را به فضایی قابل استفاده برای تمام سنین و فضایی زیبا و دلنشیں که مردم از بودن در آن احساس خوب و سرزنشگی کنند تبدیل کنیم.

منابع

- ابراهیمی، م. (۱۳۸۸). میدان؛ فضاهای تعریف‌نشده شهرهای ایرانی. نشریه هویت شهر، ۴، ۱۰۷-۱۲۰.
- آسیایی، م. (۱۳۹۳). میادین شهری؛ نقی در یک فضای شهری در حال مرگ. فصلنامه ایران شهرساز، ۴، ۱-۸.
- امیرخانی، آ.، بقایی، پ. و بمانیان، م. (۱۳۸۸). تأملی بر چگونگی ساماندهی میدان‌های شهری. مجله کتاب ماه هنر، ۱۳۶، ۲۶-۳۳.
- امیری، پ. (۱۳۸۴). در جستجوی هویت شهری اردبیل. تهران: وزارت مسکن و شهرسازی.
- پاکزاد، ج. (۱۳۸۵). مبانی نظری و فرآیند طراحی شهری. تهران: شهیدی.
- پاکزاد، ج. (۱۳۹۱). راهنمای طراحی فضاهای شهری در ایران. تهران: انتشارات طرح و نشر پیام سیما، چاپ ششم.
- توسلی، م. (۱۳۸۹). طراحی شهری هنر نو کردن ساختار شهر. تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- دانش، ج و طبی، آ. (۱۳۹۰). کیفیت حضور در میادین شهری با تأکید بر نمونه‌های سنتی ایران. فصلنامه مطالعاتی شهر ایرانی اسلامی، ۴، ۷۱-۸۰.
- درسخوان، ر.، ضفری، د. و حسینی، م. (۱۳۹۲). مبانی نظری شهرسازی. انتشارات فروزان.
- رفیعیان، م. و سیفایی، م. (۱۳۸۷). سنجش شاخص‌های مؤثر بر مطلوبیت فضاهای عمومی شهری از منظر گروههای خاص اجتماعی. فصلنامه دانشگاه هنر، ۲، ۵۴-۳۷.
- سلطان‌زاده، ح. (۱۳۸۹). فضاهای شهری دریافت‌های تاریخی ایران. دفتر پژوهش‌های فرهنگی تهران.
- صفری، ب. (۱۳۷۰). اردبیل در گذرگاه تاریخ. اردبیل: دانشگاه آزاد اسلامی واحد اردبیل.
- قریب، ف. (۱۳۸۸). میدان‌های شهری؛ عمارتی و طراحی فضاهای باز. تهران: موسسه انتشارات دانشگاه تهران.
- کریب، ر. (۱۳۸۳). فضای شهری. ترجمه: خسرو هاشمی نژاد. اصفهان: نشر خاک.
- Lioyd. D. (1992). The making of english tuvns, 2000 years of evohition. London: victor Gollancz.

جایگاه پرندگان در معماری و شهرسازی ایرانی-اسلامی

احمد حیدری*، فرشید آرام**، پوریا سعادتی و قاری***

تاریخ دریافت مقاله: ۹۴/۱۲/۱۴

تاریخ پذیرش مقاله: ۹۵/۲/۱۰

چکیده

برای بسیاری از مردم، پرندگان و طبیعت ارزش ذاتی دارند. پرندگان در طول تاریخ برای انسان اهمیت داشته و اغلب برای نمادهای فرهنگی بالرزاش مانند صلح، آزادی و وفاداری مورد استفاده قرار می‌گرفتند. علاوه بر لذتی که آن‌ها می‌توانند برای مردم بیاورند، ما به آن‌ها برای عملکردهای بحرانی زیستمحیطی وابسته‌ایم. پرندگان با مصرف مقادیر عظیمی از حشرات و کنترل جمعیت جوندگان، کاهش آسیب به محصولات کشاورزی و جنگل‌ها و محدود کردن انتقال بیماری مانند ویروس غرب نیل، تب دانگ و مalaria به ما کمک می‌کنند. پرندگان نقش حیاتی در بازسازی زیستگاه‌ها و عمل گردهافشانی گیاهان و پراکنده کردن دانه‌ها دارند.

با توجه به اهمیت موضوع مقاله پیش‌رو به روش توصیفی تحلیلی و با استفاده از مطالعات کتابخانه‌ای جایگاه پرندگان را از دیدگاه قرآن، گفتار معصومین(ع) و عرقاً بررسی نموده و با توجه به فواید وجود پرندگان هم در زندگی اجتماعی-شهری و هم در زندگی فردی، به تأثیر و نقش آن در معماری ایرانی اسلامی که با ساختمان‌هایی مانند کبوتر خانه‌ها نمود پیداکرده، می‌پردازد. بعد از موارد ذکر شده، جایگاه و شرایط پرندگان را در معماری و شهرسازی معاصر بررسی نموده و در پایان نیز به عنوان هدف تحقیق راهبردهای مناسبی در سه حوزه، راهکارهای فردی، راهکارهای سازمانی و راهکارهای جلوگیری از برخورد پرندگان به شیشه، برای شهرهای معاصر ارائه شده است. امید است این تحقیق، جایگاه پرندگان را در معماری و شهرسازی بیش از پیش ارتقاء داده تا بتوان علاوه بر استفاده از این موهبت الهی، از حقوق حیوانات و پرندگان که جز موازین دین مبین اسلام نیز می‌باشد، دفاع نمود.

کلمات کلیدی

جایگاه پرندگان، کبوتر خانه، شهرهای معاصر، برخورد پرندگان، شیشه

* دانشجوی دوره کارشناسی ارشد، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران

** فارغ‌التحصیل دوره کارشناسی ارشد، دانشگاه هنر، تهران، ایران

*** فارغ‌التحصیل دوره کارشناسی ارشد، دانشگاه بوقلی سینا، همدان، ایران

مقدمه

یکی از معضلات شهرسازی امروزی که کمتر به آن اشاره می‌شود، نادیده گرفتن فضای زندگی سایر موجوداتی است که خواسته‌یا ناخواسته در زندگی شهری با ما سهیم هستند. متأسفانه به دلیل وجود مشکلات فراوان در زمینه معماری و شهرسازی سبب شده که چنین مسائلی نه تنها کم‌اهمیت، بلکه بهطور کامل به باده فراموشی سپرده شود. در نگاه اول چنین به نظر می‌رسد که نابودی این فضاهای تنها به ضرر موجوداتی است که در زندگی شهری با ما شریک هستند؛ اما با بررسی جامع‌تر می‌بینیم که بر هم زدن این چرخه، به همان اندازه زندگی انسانی را تحت الشاعع قرار می‌دهد. اگر به شهرسازی ایرانیان در سده‌های گذشته نگاهی بیاندازیم، متوجه می‌شویم که رابطه بین انسان و سایر موجودات زنده در بالاترین سطح خود قرار داشته است که یکی از دلایل اصلی آن را می‌توان به تأکید و سفارش دین اسلام بر احترام گذاشتن به سایر موجودات قلمداد کرد. این در حالی است که در معماری و شهرسازی ایرانی ساختمان‌هایی مخصوص به همین کاربری وجود داشته است که از جمله آن‌ها می‌توان به کبوتر خانه‌ها اشاره کرد؛ لذا سعی شده تا جایگاه پرنده‌گان را از دیدگاه قرآن، گفتار مخصوصین (ع) و عرفانی بررسی کرده و با توجه به فواید وجود پرنده‌گان در زندگی اجتماعی-شهری و در زندگی فردی، راهکارهایی را در شهرسازی معاصر ارائه کنیم.

جایگاه پرنده‌گان در فرهنگ و آیین ایرانی اسلامی

احترام به پرنده‌گان در آیات قرآن کریم: خداوند کریم در آیات متعددی از قرآن به جایگاه و نقش پرنده‌گان اشاره نموده (جدول ۱) که با نگاهی به این آیات می‌توانیم به وجود امت و جامعه‌ای دارای شعور در آن‌ها که همگی تسبیح خدای سبحان را به جای می‌آورند، بی ببریم (جدول ۱ و ۲).

جدول ۱- کلمه طیر به معنای پرنده، ۲۰ مرتبه در قرآن با توجه به آیات بالا، ذکر شده است.

نام سوره	آیه	نام سوره	آیه	نام سوره	شماره آیه	نام سوره
ص	۱۹	النور	۴۱	۴۱-۳۶		يوسف
سباء	۱۰	الحج	۳۱	(۱۱۰) (مرتبه)		المائد
الفیل	۳	الانتیاء	۷۹	(۴۹) (مرتبه)		آل عمران
الملك	۱۹	التحل	۷۹	۳۸		الانعام
البقرة	۲۶۰	الواقعة	۲۱	۲۰-۱۷-۱۶		النمل

جدول ۲- تفاسیر متفاوت از آیات قرآن کریم نسبت به کبوتر و پرنده‌گان

نام سوره	من آیه	معنی آیه	مفهوم آیه
(السراء: ۴۴)	تُسَبِّحُ لِهِ السَّمَاوَاتُ السَّبْعُ وَالْأَرْضُ وَمَنْ فِيْهِنَّ وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ وَلَكُنْ لَا تَقْعُدُونَ تَسْبِيْحَهُمْ إِنَّهُ كَانَ حَلِيمًا غَفُورًا۔	آسمان‌های هفتگانه و زمین و کسانی که در آن‌ها هستند، همه تسبیح او می‌گویند؛ هیچ چیزی نیست مگر اینکه تسبیح و حمد او می‌گوید؛ ولی شما تسبیح آن‌ها را نمی‌فهمید؛ او بردبار و امرزنه است.	همه موجودات دارای فهم و شعور هستند و همه تسبیح خدای را به جا می‌آورند.
(النور: ۴۱)	أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ يُسَبِّحُ لَهُ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالظَّلَّمُ صَافَاتٍ كُلُّ قَدْ عَلِمَ صَلَاتَهُ وَتَسْبِيْحَهُ وَاللَّهُ عَلِيْمٌ بِمَا يَقْعُدُونَ۔	آیا نیدید تمام آنان که در آسمان‌ها و زمین‌اند برای خدا تسبیح می‌کنند و همچنین پرنده‌گان به هنگامی که بر فراز آسمان بال گسترده‌اند؟! هر یک از آن‌ها نماز و تسبیح خود را می‌داند؛ و خداوند به آنچه انجام می‌دهند دانست	پرنده‌گان نیز تسبیح مخصوص به خود را داشته و آن‌ها نیز دارای فهم و شعورند
(النمل: ۱۶)	وَوَرَثَ سَلَيْمانُ دَاؤَدَ وَقَالَ يَا أَيُّهَا النَّاسُ عَلَيْهَا مُنْطَقَ الطَّيْرِ وَأَوْتِينَا مِنْ كُلِّ شَيْءٍ إِنَّهُ هَذَا أَهُوَ الْفَضْلُ الْمُبِينُ۔	و سلیمان وارث داؤد شد و گفت: ای مردم! زبان پرنده‌گان به ما تعليم داده شده و از هر چیز به ما عطا گردیده؛ این فضیلت آشکاری است.	پرنده‌گان دارای زبان مخصوص به خود بوده که با آن با همیگر صحبت می‌کنند
(الأنعام: ۳۸)	وَمَا مِنْ ذَبَابٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا طَائِرٍ يَطِيرُ بِجَنَاحِيهِ إِلَّا أَمْمَ أَمْثَالُكُمْ مَا فَرَّطْنَا فِي الْكِتَابِ مِنْ شَيْءٍ ثُمَّ إِلَى رَبِّهِمْ يَحْشُونَ۔	هیچ جنبدهای در زمین و هیچ پرندهایی که با دو بال خود پرواز می‌کنند، نیست مگر اینکه امتهایی همانند شما هستند. ما هیچ چیز را در این کتاب، فروگذار نکردیم؛ سپس همگی به‌دوسوی پروردگارشان محشور می‌گردند	پرنده‌گان نیز همانند انسان‌ها دارای امتهای و جوامعی بوده که با یکدیگر زندگی می‌کنند.

احترام به پرنده‌گان در روایات مخصوصین: پیامبر و بعضی از امامان ما هم کبوترانی زیبا داشته‌اند به عنوان نمونه ابان (از اصحاب امام ششم) از امام جعفر صادق نقل می‌کند که پیامبر یک جفت کبوتر سرخ‌رنگ داشته و در خانه از آن‌ها نگهداری می‌کرد.^۳ جعفری

روایت می کند که: در خانه حضرت موسی بن جعفر (علیه السلام) یک جفت کبوتر دیدم که نر آنها سبز و ماده آنها سیاه بود و حضرت برای آنها نان خرد می کرد و می فرمود: که این کبوترها از شب تحرک دارند و انس می گیرند و هیچ گاه در شب بال به هم نمی زنند، جز آنکه هر کس داخل خانه باشد از جانوران موزی درامان خواهد بود. همچنین امام باقر (ع) می فرماید کبوتر را مانع نشوید در خانه شما لانه گزیند^۱. مردی از وحشت که در اثر تنها ی می گشت به رسول خدا شکایت کرد رسول خدا به او توصیه کرد که جفته کبوتر داشته باشد (حلیله المتقین، ۱۳۸۵: ۲۶۳).

أهميةت و جایگاه پرندگان از دیدگاه عرفاء عرفا و اندیشمندان بزرگ عالم اسلام با استفاده از پرندگان، داستان‌های رمزی و عرفانی زیبایی به وجود آورده‌اند که اغلب با عنوان (رساله الطیر) شناخته شده‌اند. (رساله الطیر) ها داستان روح گرفتار در غربتکده تن هستند که می خواهند خود را از زندان جسم رهانده و به جستجوی مبدأ خود او در این راه سختی‌های بی‌شماری را متحمل می‌شود تا به دیدار عنقاوی قاف عزت برسد. این پرنده سرگشته وقتی از خود و امی رهد، عکس روی جانان را در خود می‌بیند و پیوسته در جستجوی راهبری است که او از این خطرات گذر داده، به سرمنزل مقصود برساند. در جدول زیر طور اجمالی به معرفی چند نمونه پرداخته شده است (جدول ۳).

جدول ۳- اهمیت و جایگاه پرندگان از دیدگاه عرفاء

نام	نویسنده	توضیح رساله	موضوع		
رساله الطیر	پیغمبر	<p>این رساله یکی از سه رساله رمزی و تمثیلی شیخ بوعلی سیناس است که همراه با (حی بن یقظان) و (سلامان وابسال) دوره‌ای از سیر و سلوک عرفانی را بیان می‌کند. این رساله را (شیخ اشراق) از عربی به فارسی ترجمه کرده است و به همین دلیل آن را (رساله الطیر سهروردی) نیز کنونه‌اند.</p> <p>شرح مرغی است که با مرغان دیگر به شوق دانه، گرفتار دام صیاد شده و اسیر بند و قفس گشته و سرانجام به زندان خو می‌کند. سپس به همت گروهی از باران از قفس رهابی یافته، ولی همچون دیگران پاره‌ای از بند برپایش باقی ماند. سپس مرغ رها یافته از زندان بر بلندی هشت کوه مرتفع پرتو از پیش ملک می‌گویند و از او می‌خواهند تا بقایای بند را از پایشان برگیرد.</p> <p>ابتدا داستان شیبی داستان مرغان در کلیله و دمنه در باب (الحمدامة المطوقه) است؛ اما طیف معنوی و عرفانی که در پایان داستان موج می‌زند، آن را از حکایت کلیله و دمنه متمایز می‌کند. بر این رساله شروحی نیز نوشته شده است که از آن جمله می‌توان به شرح عمر بن سهلا بن ساوی اشاره کرد. شیخ‌الرئیس قصیده بلند معروفی دارد به نام (عینیه) که در آن روح انسان به کبوتری تشییه شده است که از عالم علوی نزول یافته و در قفس تن گرفتار آمده است و جایگاه نخستین خویش را فراموش کرده است. او از دیده هر عارفی محجوب است. حال آنکه در طی این سفر پرده از جمال دلارای خود برگرفته بود. او از روی بی میلی به تو پیوست و چهسا از روی بی میلی و اندوه از تو جدا گردد. این قصیده حدوداً ۲۰ بیت است و آخرین بیت آن چنین است: جوابی را که در جستجوی آنم به من ارزانی دار. آری آتش داشش روشنی بخش است.^۲</p>	<p>این رساله یکی از سه رساله رمزی و تمثیلی شیخ بوعلی سیناس است که همراه با (حی بن یقظان) و (سلامان وابسال) دوره‌ای از سیر و سلوک عرفانی را بیان می‌کند. این رساله را (شیخ اشراق) از عربی به فارسی ترجمه کرده است و به همین دلیل آن را (رساله الطیر سهروردی) نیز کنونه‌اند.</p> <p>شرح مرغی است که با مرغان دیگر به شوق دانه، گرفتار دام صیاد شده و اسیر بند و قفس گشته و سرانجام به زندان خو می‌کند. سپس به همت گروهی از باران از قفس رهابی یافته، ولی همچون دیگران پاره‌ای از بند برپایش باقی ماند. سپس مرغ رها یافته از زندان بر بلندی هشت کوه مرتفع پرتو از پیش ملک می‌گویند و از او می‌خواهند تا بقایای بند را از پایشان برگیرد.</p> <p>ابتدا داستان شیبی داستان مرغان در کلیله و دمنه در باب (الحمدامة المطوقه) است؛ اما طیف معنوی و عرفانی که در پایان داستان موج می‌زند، آن را از حکایت کلیله و دمنه متمایز می‌کند. بر این رساله شروحی نیز نوشته شده است که از آن جمله می‌توان به شرح عمر بن سهلا بن ساوی اشاره کرد. شیخ‌الرئیس قصیده بلند معروفی دارد به نام (عینیه) که در آن روح انسان به کبوتری تشییه شده است که از عالم علوی نزول یافته و در قفس تن گرفتار آمده است و جایگاه نخستین خویش را فراموش کرده است. او از دیده هر عارفی محجوب است. حال آنکه در طی این سفر پرده از جمال دلارای خود برگرفته بود. او از روی بی میلی به تو پیوست و چهسا از روی بی میلی و اندوه از تو جدا گردد. این قصیده حدوداً ۲۰ بیت است و آخرین بیت آن چنین است: جوابی را که در جستجوی آنم به من ارزانی دار. آری آتش داشش روشنی بخش است.^۲</p>	<p>این منظومه بلند عرفانی یکی از آثار گران‌بهای ادب فارسی است که در شرح سفر مرغان ا است به سوی کوه قاف و جستجوی سیمرغ. این پرنده افسانه‌ای در آثار مختلف، مفاهیم متفاوتی یافته است. از دیدگاه عطار سیمرغ همان حقیقت والای روح انسانی است که با نفخه (نفختْ فِيهِ مِنْ رُوحِي)^۳ در کالبد خاکیان که همان مرغان حقیقت‌جو هستند، دیده شد؛ جلوه مختصری است از ذات نامتناهی حق در تنگنای تیرگی تن. چنانکه مرغانی که در جستجوی سیمرغ، از جان گشته و طی طریق کردن، همان می‌جستند که خود هستند: محو ما گردید در صد عَزَّ و ناز / تا به ما در خویش را یابید باز / محو او گشتند آخر بر دوام / سایه در خورشید گم شد والسلام^۴</p>	<p>نفع فردالدین عمار بن بشیوری منف الطیر (مقامات طیور)</p>

<p>موضوع آن داستانی است خیالی و تمثیلی که علاوه بر جنبه‌های عرفانی، حاوی نکات اجتماعی نیز هست و از ظلم و ستم حاکمان ری سخن‌ها دارد. نویسنده رساله گوید در صبحی روشن بر دروازه مشرق ری ناگهان آسمان را تیره یافتم و چون نگریستم صد هزار مرغ دیدم که بدم او باشند، با خود گفتم این بیچارگان را چه افتاده است. ناگهان طوطی‌ای به نمایندگی از پرندگان از من خواست تا پیام و شرح احوال و ظلمی که در حق مرغان می‌رود به سلیمان کبریا برسانم و می‌گوید علت این بیدادی که بر مرغان می‌رود، آن است که عنقای مُغرب که پادشاه مرغان است، از آنان کناره گرفته است. در بخش دوم داستان که بعدازاین مقدمه شروع می‌شود، راوی داستان کبوتری از برج دل من از دوزخ و بهشت، چهارعنصر، هفتاختر و هفت بساط و هفت‌آسمان گذشت و به درگاه سلیمان کبریا خواست اندکی پیش رود که از آتش حدت سوخت. سرانجام، هدهد هدایت، نامه را گرفت و پاسخ آن را آورد و من به مرغان رساندم. در آن نامه به عنقای مُغرب نوشته بود که به داد مرغان برس. این بار هدهد نامه را گرفته و همراه با کلاح صد هزار دیده و باز یک‌چشم، از فتاق‌لیم و هفتدریا گذشتند و به بحر اخضر رسیدند... عاقبت کلاح و باز از هیبت سیمرغ مُغرب می‌گزیند و هدهد را شکوه وی گرفته نامه از دستش می‌افتد. عنقا او را دلداری می‌دهد و نامه را می‌گیرد و می‌خواند و سپس می‌گوید: (سمعاً و طاعت، آن کنم که از حضرت سلیمان کبریا اشارت کرده‌اند). و آنگاه هدهد با خرمی به جای خویش می‌پرد. نویسنده در آخر گوید: مرغان انبوه ستمدیگاه شهر ری اند که از حاکمان خویش به جان آمداند. کبوتر، وهم است و نامه کبوتر، دعای مخلصان و کلاح صد هزار دیده، شب و ستارگان و باز یک‌چشم، روز و آفتاب است و عنقای مغرب، حاکمی دادگر است که در آخر رساله نام او آمده و آزوی حکومت او را دارد.</p>	<p>نجم الدین رازی معروف به نجم دایه (متوفی ۶۵۴ هـ) (ق) صاحب کتاب معروف (مرصاد العباد)، رساله کوتاهی دارد به نام (رساله الطیور)</p>	<p>رساله الطیور نجم الدین رازی</p>
<p>مرغان زیادی از تیره‌ها و سرزمین‌های مختلف جمع می‌شوند و می‌خواهند تا به درگاه سیمرغ بروند تا آن‌ها را از دشمن ایمن نمایند. آنگاه نایابی می‌شنوند که می‌گوید خود را به سختی و هلاکت نیندازید که راه دور است و رنج بسیار؛ اما مرغان را اشتیاق غالب می‌شود و همگی به سوی دوست پرواز می‌کنند. چون به سرزمین سردسیر رسیدند، پرنده‌گانی که گرم‌سیری بودند طاقت نیاورند و تلف شدند و سردسیری‌ها هم در سرزمین گرم‌سیری تلف شدند. سرانجام عده قلیلی به بارگاه سیمرغ رسیدند و اجازه بار خواستند. ندا آمد که حضرت کبریای ما را به شما نیازی نیست به آیشان خود بازگردید. عاقبت با زاری و تمنا وارد بارگاه سیمرغ می‌شوند و پس از آنکه حال ایشان قرار آمد، از باران و حال ایشان پرسیدند. جواب آمد که ایشان در حضرت ملکاند وزندگی به حقیقت یافته‌اند و شما که در بند بشیریت و قید اجل و هراسان از کارید، پیش از آنکه مرگ آید، ایشان را تنوانید دید.</p>	<p>این رساله کوچک و زیبا در مجموعه آثار فارسی احمد غزالی چاپ شده است</p>	<p>رساله الطیور شیخ احمد غزالی</p>
<p>کل داستان در جواب سؤال دوستی است که می‌پرسد: (مرغان زبان یکدیگر دانند؟). داستان سرا گوید خود پیش از این به صورت بازی خلق شده و با بازان دیگر سخن‌ها می‌گفت تا روزی که به دام صیادان قضا و قدر گرفتار شد و او را به ولایتی دیگر برد، هر دو چشمش را بردوختند که رفته رفته خود و جایگاه اصلی خویش را فراموش کرد. داستان از زبان اول شخص مطرح شده است. در ادامه داستان، پس از گذشت مدت زمانی، کم کم چشمان باز اسیر را می‌گشایند تا جهان پیرامونش را به او بنمایانند... روزی این مرغ اسیر گریخته و به صحراء می‌رود و در آنجا مردی سرخ روی و سرخ پوش را می‌بیند؛ آن مرد ادعا می‌کند که اولین فرزند آفرینش است و گفت که: من سپید و نورانی بودم و آنکه تو را در دام اسیر کرد، مرد را در چاه سیاه انداخت و چون سیاهی و سپیدی در رهم آمیخت. سرخگون شدم. سپس پیر در جواب باز که پرسید از کجا می‌آمی، جواب می‌دهد که: من از پس کوه قاف می‌آیم که جایگاه توست، اما تو آنجا را فراموش کرده‌ای. سپس اشاره می‌کند که سیاح است و گرد جهان می‌گردد و عجایب‌ها می‌بینند و از عجایب‌هایی که دیده است به باز تعریف می‌کند. بعد از آن، باز پرسید: چه کنم که رنج بر من آسان شود؛ پیر گفت: چشم‌های را جستجو کن و خسروار در ظلمات رو و اگر آن را یافته در آن غوطه ور شو تا از زخم تیر بالارک (نوعی فولاد جوهردار) در امان بمانی. سخنان پیر که تمام می‌شود قهرمان داستان می‌افزاید: (چون با آن دوست عزیز این ماجرا بگفتم، آن دوست گفت تو آن بازی که در دام و صید می‌کنی. اینک مرما بر فترک بند که صیدی بد نیستم).</p>	<p>شیخ شهاب الدین سهروردی رساله کوچک و پر محتوایی به نام عقل سخ دارد که به زبان فارسی نوشته است.</p>	<p>رساله عقل سخ شیخ الدین سهروردی</p>

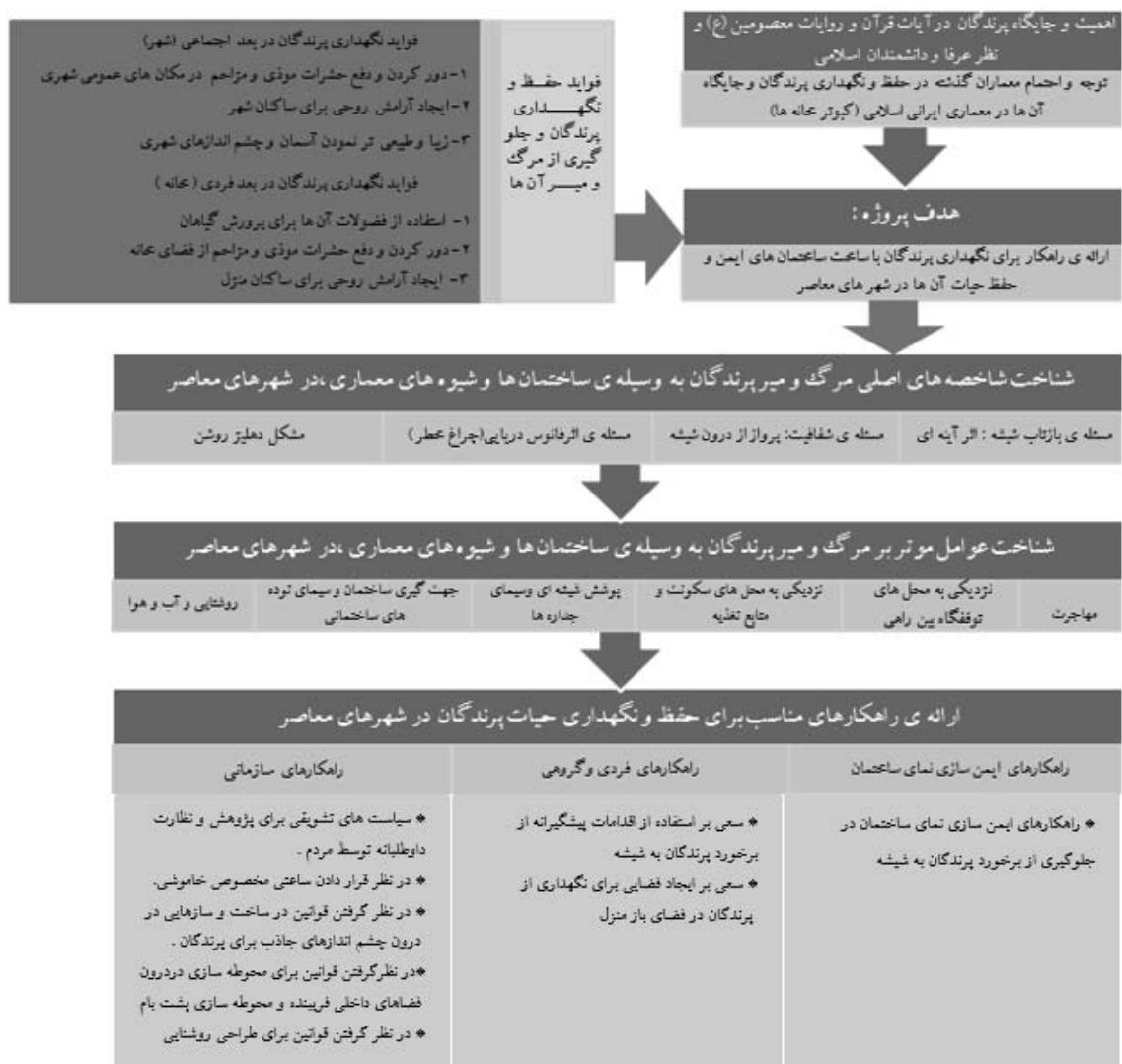
حقوق و جایگاه پرندگان از دیدگاه اسلام؛ حقوقی که اسلام برای تمامی پرندگان از جمله کبوتر داشته عبارت‌اند از:

- ۱- نفقه کبوتر بر مالک واجب است. مراد از نفقه (آب و دان و لانه، رسیدگی و دارو) است.
- ۲- آزار و یا کشنن بی جا حرام است و انجام دهنده آن در روز قیامت مستوجب عذاب است. (من قتل عصفوراً بغير حق...) کسی که (حتی) گنجشکی را به غیر حق بکشد در قیامت جوابگو خواهد بود (نایینی، ۱۳۵۵: ۴۷).

-۳- نهی از دشنام دادن به کبوترو لعن کردن آن؛
 -۴- نهی از ویران کردن لانه حیوانات و پرندگان.
 همانطور که بیان شد، جایگاه ویژه و پر اهمیتی که پرندگان در زندگی فردی و اجتماعی مردم دارند بر کسی پوشیده نیست. همچنین ذکر نام این موجودات در کتب آسمانی، به ویژه قرآن کریم به عنوان مختص (که گاهی نیز از آن به عنوان معجزات پیامبران یاد شده است) اهمیت این جایگاه را دو چندان می‌نماید.

از طرفی همین جایگاه ویژه و مهم پرندگان، مضاف بر نقش حیاتی و فوایدی که آن‌ها هم در بعد فردی و هم در بعد اجتماعی زندگی ما دارند، سبب شده که معماران در اکثر نقاط جهان به ویژه در ایران که چندین برابر نمونه های مخصوص این پرندگان (کبوتر خانه) بنا نهند. لذا در این تحقیق با توجه به اهمیت موضوع ابتدا به شناخت شاخصه‌های اصلی مرگ و میر پرندگان به وسیله ساختمان‌ها و شیوه‌های معماری، در شهرهای معاصر و هم چنین عوامل موثر بر آن پرداخته و در پایان نیز به ارائه راهکارهای مناسب برای حفظ و نگهداری حیات پرندگان در شهرهای معاصر می‌پردازد (که هدف تحقیق می‌باشد) (جدول ۴).

جدول ۴- گام‌های پژوهش

کبوترخانه

برج کبوتر یا کبوترهای محلی است که کبوتر در آن آشیانه می‌سازد. کبوترخانه‌ها به نام برج‌های کبوتر، ورده، برج حمام و کفترخان نیز خوانده شده‌اند. برج کبوتر چنین تعریف شده است، در ایران رسم است که عمارت بلند چشمی چشمی در صحراء سازند و آن

خاصه برای کبوتران است موسوم به برج کبوتر، چون پنجال کبوتران به کار رنگزان می‌آید و محصول کار برج کبوتر در سرکار شاهی خبط می‌شود. در فرهنگ مهرازی آمده: کبوترخانه، کبوترخان. برج کبوتر ساختمانی بیشتر گردبسته (برج مانند) که در دیوارهای درونی آن روزن‌هایی با آجرکاری درآورده شده تا کبوتران بتوانند در آن‌ها لانه بکنند. از این ساختمان‌ها که بیشتر در زمینهای کشاورزی پیرامون ایسپهان (اصفهان) دیده می‌شود، برای گردآوری سرگین کبوتران که کود خاک می‌شوند، بهره می‌برند.

أنواع کبوتر خانه: کبوترخانه‌ها را از لحاظ شکل و نوع می‌توان به سه دسته کلی تقسیم نمود که عبارت‌اند از:

۱- کبوترخانه‌های استوانه‌ای: این برج‌ها به تعداد زیادی در مناطق مختلف استان اصفهان وجود دارند. از جمله در اصفهان، گورن، شهرضا، نجف‌آباد، تهریجان و برج‌ها از یک استوانه خارجی تشکیل شده‌اند که برای پایداری بیشتر تمایل ساخته شده‌اند (سطح مقطع بالای برج کمتر از سطح مقطع پایین برج می‌باشد) و از داخل بوسیله تکیه‌گاه‌هایی به استوانه داخلی متصل گشته‌اند. استوانه داخلی تقریباً به اندازه $1/2$ تا $1/5$ برابر استوانه خارجی ارتفاع پیدا می‌کند. ارتفاع کل این برج‌ها ۱۱ تا ۱۶ متر، قطر آن‌ها ۸ تا ۱۵ متر و ضخامت آن‌ها 0.8 تا 1.5 متر می‌باشد.

استوانه اصلی (خارجی) در جهت عمودی توسط راهروهایی به چند طبقه (تا ۳ طبقه) تقسیم می‌شود. یک راهپله دور راهروها را به هم متصل می‌کند. ادامه این راهپله به بام کبوترخانه‌ها، منتهی می‌شود. راهروها بر روی طاقهای هلالی و گنبدهای نعلبکی شکل قرار گرفته‌اند پوشش سقف کبوترخانه‌گنبدهای شکل می‌باشد. گنبدها سوراخ شده‌اند تا پرندگان بتوانند به پایین، بالا و خارج کبوترخانه پرواز کنند. کبوترها از مقطع استوانه‌های کوچک گنددار، فلفل‌دانه‌ها (با سوراخ‌هایی در بدنه استوانه کوچک نه در سقف آن) که در سطح بام با آجر چینی خانه زینوری بنا شده وارد می‌شوند یکی از این‌ها (برج‌های کوچک) بر روی استوانه داخلی سوار است و بقیه حلقووار روی بام استوانه‌ای خارج قرار گرفته‌اند. تعداد آن‌ها بستگی به پلان برج دارد.

۲- کبوترخانه‌های مکعبی: کبوترخانه‌های مکعبی دارای پلان مستطیل شکل هستند که در مواردی بصورت دوقلو ساخته شده‌اند. این کبوترخانه‌ها کلاس‌آدھر از کبوترخانه‌های استوانه‌ای بوده و دارای 12 تا 17 متر طول 4 تا 8 متر عرض و 8 تا 10 متر ارتفاع می‌باشند. کبوترخانه‌های مکعبی که عمدتاً در گلپایگان، خوانسار و خمین قرار دارند. شبیه یک اتاق بزرگ هستند؛ که در بدنه داخلی آن لانه کبوترها ساخته شده است.

تفاوت برج‌های استوانه‌ای با مکعبی: برج‌های استوانه‌ای برای مناطق گرم و برج‌های مکعبی مخصوص مناطق سردسیر است. در کبوترخانه‌های مکعبی برخلاف برج‌های کبوتر استوانه‌ای، روی بام برجک‌های وردد و خروج کبوتر وجود ندارد و ورود و خروج کبوترها از بدنه برج صورت می‌گیرد. برای نیل به این منظور در قسمت‌های بالایی بدنه برج استوانه‌های کوچک سفالی قرار داده شده است و کبوتران از طریق سوراخ این تپیشه‌ها به کبوترخان رفت و آمد می‌کنند.

۳- کبوترخانه‌های چندقول

جدول ۵- انواع کبوترخانه

تصویر	مقطع	پلان	
			چند قول
			مکعبی
			استوانه‌ای

مزایای کبوتر خانه‌ها: از جمله مزایای کبوترخانه‌ها می‌توان به مصرف گوشت جوجه کبوترها، استفاده از تخم کبوترها، تأمین کود مزارع، سرگرمی، مسابقه و نامه‌رسانی آن‌ها اشاره نمود.

فواید نگهداری و حفاظت از پرندگان

۱- فواید نگهداری پرندگان در بعد فردی (خانه)

- **تأمین کود برای باعچه و گل‌های آپارتمانی:** کود پرندگان از کودهای غنی از ازت می‌باشد، که می‌توان از آن در کود پاشی باعچه و گل‌های آپارتمانی استفاده نمود. اگر پرنده مورد نظر کبوتر باشد به طور متوسط ۲/۵ کیلو گرم کود تولید می‌نماید (اگر کبوتر محبوس باشد این مقدار به ۵ کیلوگرم افزایش خواهد یافت) (هادیزاده، سعید، ۱۳۸۵: ۲).
- **دور کردن و دفع حشرات موذی و مزاحم:** همانطور که پیش‌تر در احادیث نیز ذکر شد، پرندگان در دفع حشرات موذی و مزاحم بسیار موپر می‌باشند.
- **ایجاد آرامش روحی برای ساکنان منزل:** در علم پرستاری واژه درمان با حیوانات همدم^۵ مدتی است که جای خود را باز کرده و روزیه‌روز مورد علاقه محققان قرار گرفته است. در کشور ما این شاخه از علم پرستاری به هیچ وجه موردن توجه قرار نگرفته و بسیاری از محققان کشورمان با این واژه غریب‌هی هستند و حتی برخی این شیوه دمانی را مورد تمسخر قرار می‌دهند. حال با توجه به کاربرد روزافزون این شیوه درمانی در سایر کشورها، ضرورت بررسی این روش درمانی به عنوان یک روش مکمل، ساده، جذاب و کم‌هزینه در مراقبت و درمان سالم‌دان کشورمان احساس می‌شود (Mohamadnejad, 2010). برخی مطالعات که بر روی سلامت روانی سالم‌دان، در خانه‌های سالم‌دان انجام گردیده است نتایج مثبتی از نگهداری حیوانات اهلی توسط سالم‌دان را گزارش کرده‌اند که شامل کاهش احساس تنها و جدایی و پیشرفت ارتباطات اجتماعی بوده است (Givanni, 2008). همچنین جکسون دان (2006) در مطالعات خود نشان داد که درمان به کمک حیوانات سبب کاهش افسردگی در سالم‌دان می‌شود (Jackson, 2006). روزتی و کینگ (2010) نیز این نتیجه را ثابت کردند که تعاملات درمانی با یک حیوان می‌تواند خلق فرد را شادتر کند و لبخند زدن و شادمانی فرد را افزایش دهد. چوچنگ به نقل از فلورانس نایتینگل (2009)، این‌طور می‌نویسد که "یک پرنده در قفس گاهی تنها دل‌خوشی یک فردی است که برای سال‌ها در یک اناق مخصوص و محدودشده است. اگر وی می‌تواند حیوان خودش را تقدیه و تیمار کند، لازم است که همیشه به انجام این کار تشویق شود".

همچنین برقراری پیوند عاطفی با حیوان (به‌ویژه پرنده) در افراد گوشه‌گیر و منزوی آن‌ها را از حالت یکنواختی و سکون خارج نموده و قسمتی از نیازهای روحی آن‌ها را به صورت مداوم برآورده می‌کند. یک حیوان خانگی دست‌آموز می‌تواند با رفتارهاییش محبت و عاطفه صاحب خود را به سبکی انحصاری جلب نماید و انسان با برقراری رابطه عاطفی و محبت گونه مداوم با حیوان مورد علاقه‌اش، احساسات درونی که همیشه با آن درستیز بوده و از بیان خیلی چیزها دچار خجالت می‌شده و نمی‌توانسته در مقابل انسان‌های دیگر ابرازشان کند را تخلیه بیانی کند.

۲- فواید نگهداری پرندگان در بعد اجتماعی (شهر):

- **دور کردن و دفع حشرات موذی و مزاحم در مکان‌های عمومی شهری:** پرندگان با مصرف مقادیر عظیمی از حشرات و کتلر جمعیت جوندگان، کاهش آسیب به محصولات کشاورزی و جنگل‌ها و محدود کردن انتقال بیماری مانند ویروس غرب نیل، تب دانگ و مalaria به ما کمک می‌کنند. پرندگان نقش حیاتی در بازسازی زیستگاه‌ها و عمل گردآفرشانی گیاهان و پراکنده کردن دانه‌ها دارند.
- **ایجاد آرامش روحی و روانی برای ساکنان شهر به‌ویژه در استفاده از مکان‌های عمومی:** این نیز جای تعجب نیست که در مکان‌های مذهبی (هم در کلیساها و هم بناهای مذهبی مسلمانان) پرنده، به‌ویژه کبوتر وجود دارد.

تصویر ۲- پرندگان و کودکان در کلیساي سن مارکو

تصویر ۱- پرندگان و مردم در میدان سن مارکو

تصویر ۴- پرندگان در بین الحرمین

تصویر ۳- پرندگان در حرم امام رضا (ع)

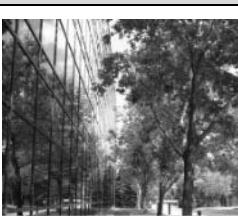
جایگاه پرندگان در جوامع شهری معاصر: در دهه‌های اخیر، الگوی استفاده از زمین‌های وسیع و شدت یافتن شهرنشینی، تأثیر تحریب کننده‌ای در کمیت و کیفیت زیستگاه پرندگان در سراسر جهان داشته است. شهرهای کوچک چسیبده به جبهه‌های آب و سواحل، با تجاوز روزافزون به تالاب‌ها و بیشه‌زارهایی که مواد غذایی و سرپناه پرندگان به آن وابسته است، روبرو می‌باشند. از دست دادن زیستگاه، باعث شده که پارک‌های شهرها، پوشش گیاهی خیابان‌ها، آبنما در مناطق تجاری و دیگر قطعه زمین‌های سبز شهری منابع مهمی برای پرندگان ساکن و یا مهاجر شود. این پرندگان با خطرات شبانه برخورد به ساختمان‌های روشن شده و خطراتی که در طول روزبه ساختمان‌های متراکم و جدارهای زیاد بوده، مواجه می‌شوند (Eckles, 2010).

علاوه بر موارد مذکور جدارهای ساختمانی تشکیل‌دهنده خطوط آسمان در شهرهای مدرن و محیط‌های بیرون شهری (همراه با پنجره‌های بی‌شماری که در خانه‌ها دارند) در حال حاضر خطرات جدی را برای پرندگان ایجاد می‌نماید. در بسیاری از شهرهای جهان، صدها میلیون پرنده هرساله با برخورد به ساختمان‌ها به هلاکت می‌رسند (Klem, 1989).

عوامل اصلی برخورد پرندگان به نمای ساختمان: این عوامل به دو دسته زیر تقسیم می‌شوند:

- **برخورد در طول روز:** برخورد روزانه به دلیل اینکه اکثر پرندگان شیشه را به عنوان یک مانع در ک نمی‌کنند، رخ می‌دهد. بهویژه پرندگان مهاجری که در محیط‌های ساخته شده خود زندگی می‌کنند و عالم زمینه‌ای که سخت بودن شیشه را نشان می‌دهد، استنتاج نمی‌کنند. در عوض آن‌ها چیزهایی که می‌دانند و نیاز به دیدن دارند، مانند زیستگاه و آسمان باز، سطوح پیرامونی و یا در سمت دیگر از یک یا چند شیشه منعکس شده را می‌بینند. برخورد به نمای شیشه‌ای در تمام اندازه‌ها، در تمام فصول و شرایط آب و هوایی و در هر نوع از محیط‌زیست از مسکونی و محیط‌های روبستایی گرفته تا به هسته‌های متراکم شهری رخ می‌دهد. برخورد و مرگ‌ومیر در هر محل که در آن پرندگان و شیشه‌ای وجود داشته باشند اتفاق می‌افتد. درنتیجه، برخورد در طول روزبه احتمال زیاد نسبت به همه خطرات برخورد به ساختمان شایع‌تر می‌باشد.

- **برخورد در طول شب:** برخورد شب به دلیل نورپردازی ساختمان که اثر فانوس دریایی (چراغ خطر) را در مهاجرت‌های شبانه برای پرندگان ایجاد کرده رخ می‌دهد. وقتی که شرایط آب و هوایی مطلوب باشد، این پرندگان تمایل به پرواز در سطوح بالا (بیش از ۵۰۰ فوت) داشته و بهشت به منابع بصری برای حفظ جهت‌گیری خود نیاز دارند. با این حال، در آب و هوای نامساعد، آن‌ها اغلب به ارتفاعات پایین‌تر فرود آمده و احتمالاً در جستجوی سرخنگ‌های آسمانی در آسمان روشن و یا منابع مغناطیسی بوده که ساختمان‌های روشن و یا سایر سازه‌های نورانی قدبند سبب جلب توجه آن‌ها به خود می‌شود. هنگامی که خورشید طلوع می‌کند آن دسته از پرندگان "به دام افتاده" که برای به دست آوردن علوفه و یا به دنبال یک راه فراری شروع به حرکت کرده، آن‌ها اغلب با اثرات مرگبار شیشه‌های منعکس کننده و شفاف رو برو می‌شوند.

عنوان	توضیحات	علت برخورد	شمایل برخورد	زمان برخورد
	از بیرونی ترین قسمت‌های ساختمان‌ها، اغلب بازتاب بالای شیشه به نظر می‌رسد. تحت شرایط مناسب تقریباً هر نوع از روش‌های معماری شیشه‌ای، منعکس کننده آسمان، ابرها و یا در نزدیکی درختان و گیاهان، تولید یک زیستگاه درک شده آشنا و جذاب برای پرندگان می‌باشد. پرواز پرندگان از زیستگاه واقعی به زیستگاه و یا آسمان منعکس شده سبب برخورد به شیشه‌ای که در بین آن دو واقع شده، می‌شود.	مسئله بازتاب شیشه: اثر آینه‌ای	 مسئله می: بازتاب	برخورد روزانه